Ioan MILICĂ

Eminescu despre limbă şi literatură

I.M. – lect. univ. dr., Departamentul de Românistică, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi. Domenii de competenţă: lingvistică generală, retorică, stilistică şi poetică. Autor al volumului *Expresivitatea argoului* (2009). Coeditor al mai multor volume şi membru în colectivele ştiinţifice şi redacţionale ale unor publicaţii periodice precum „Text şi discurs religios" (Iaşi), „Limba Română" (Chişinău), „Argotica" (Craiova) şi „Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi".

Editorii şi comentatorii operei lui Mihai Eminescu sunt în acord ori de câte ori pun în valoare ideea că în scrierile celui mai important scriitor din veacul al XIX-lea se observă o inextricabilă şi originală împletire a elementelor populare cu cele culte[1]. În reţeaua vastă şi eterogenă de texte care alcătuiesc edificiul operei eminesciene, contopirea între ceea ce constituie expresie a spiritului colectiv şi ceea ce aparţine universului livresc reliefează organicitatea[2] scrisului eminescian. Indiferent că avem în atenţie poezia, proza, dramaturgia, traducerile, epistolarul sau publicistica, ţesătura măiastră şi schimbătoare a cuvintelor, deşi supusă unor necesităţi comunicative distincte, este urzită cu fire toarse din aceleaşi caiere, tezaurul popular, pe de o parte, şi modelele cărturăreşti, pe de altă parte.

Sublimată într-o formulă personală ce pune în lumină o extraordinară putere de creaţie, sinteza de elemente populare şi culte[3] care întreţine energiile scrisului eminescian este oglinda viziunii lui Eminescu asupra limbii şi culturii naţionale. Expusă în diverse articole publicate pe durata intensei activităţi gazetăreşti[4] sau condesată în bruioanele manuscriselor[5], concepţia organică asupra limbii şi culturii românilor este congruentă cu poetica modernă a autorului[6], cu fertila deşi mult umbrita activitate de traducător[7] şi cu

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

reflecțiile asupra conștiinței și responsabilităților intelectualului interesat de complexul de factori care, în momente istorice de cotitură, împiedică sau favorizează progresul spiritual și material al unui popor[8]. Ca și alți mari creatori de artă și de limbă literară, Eminescu face parte din elita scriitorilor reflexivi, ale căror propensiuni teoretice sunt dublate de experiența laborioasă a scrisului care izvorăște din adâncurile stratului originar al tradiției obștești spre a se avânta în înălțimile originalității.

Organicitatea ce caracterizează activitatea culturală a lui Eminescu este evidențiată, între altele, de nucleul de considerații referitoare la rolul crucial pe care limba îl are în economia spirituală a unui popor. Rațiunile pentru care limbii i se atribuie rol matricial în configurarea și afirmarea identității unui popor sunt de ordin istoric și formativ: perioadele în care limba, pentru a se naște sau pentru a se regenera, ia în stăpânire forța creatoare a colectivității sunt urmate de vremuri în care evoluția culturală a unui neam determină prefaceri mai mult sau mai puțin ample în ființa limbii. Animată de energia spirituală a colectivității sau a indivizilor de excepție, limba orientează și tezaurizează fluxurile și refluxurile culturale ale unui neam, fiind la rându-i modulată de intensitatea acestor creșteri și descreșteri. Recunoaștem în acest tablou ideatic influența concepției lui Wilhelm von Humboldt[9], iar filiația este relativ ușor de reconstituit dacă se ține seamă că Eminescu a avut o bună cunoaștere a studiilor de etnopsihologie întemeiate de Heymann Steinthal (1823-1899), discipol și editor al marelui Humboldt, și Moritz Lazarus (1824-1903), coordonatori ai faimoasei reviste „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft", și savanți ale căror cercetări îi erau familiare lui Eminescu înainte de sosirea la Berlin[10], înspre sfârșitul anului 1872[11]. Nu se știe dacă tânărul angajat al Agenției Diplomatice a României și proaspăt student al Universității „Friedrich Wilhelm" din Berlin a fost prezent la întrevederea de trei ore pe care Titu Maiorescu și Theodor Rosetti au avut-o cu profesorul Lazarus, în 6/18 ianuarie 1873 (cf. Vatamaniuc, *Eminescu*, 1988, p. 28), dar este cert că el ar fi putut audia atât cursul de lingvistică al lui Steinthal, al cărui orar și l-a notat cu ziua și ora la care se ținea[12], cât și prelegerile lui Lazarus, inaugurate în semestrul de iarnă 1873-1874. Că lui Eminescu îi erau familiare ideile lui Humboldt și din alte surse o dovedesc și traducerile realizate din operele altor autori cunoscuți de

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

poet. Lucrarea lui Heinrich Theodor Rötscher, *Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică* (*Opere*, XIV, p. 215-366), conține numeroase considerații humboldtiene asupra cărora Eminescu va fi meditat.

Rodul lecturilor, însemnărilor, extraselor, notelor și traducerilor din perioada de formare a poetului se observă în tonul doct[13] și sigur cu care studentul Eminescu își exersează ideile și scrisul, concepând un răspuns polemic la un articol de fond publicat în ziarul vienez „Neue Freie Presse", în numărul din 2 februarie 1871[14]. Textul răspunsului[15], rămas în manuscris, este important nu doar pentru a consemna deprinderea lui Eminescu de a citi în mod regulat publicațiile periodice importante ale vremii și de a avea o reacție critică de lectură, ci și pentru a nota că în perioada studiilor universitare se cristalizează concepția sa despre rolul vital al limbii în devenirea istorică și culturală a unui popor: „Un popor este o unitate psihologică dată, un subiect cu o conștiință de sine unitară, oricât de împărțit ar fi din punct de vedere statal. Această conștiință de sine își are conținutul său spiritual: limba, literatura, obiceiurile, religia. Această unitate are drept premisă o uniformitate a indivizilor care constituie poporul, și întocmai așa este și la cel român" (*Opere*, XIII, p. 565).

Limba este produsul spiritual al conștiinței unui popor, emblema unității unui neam. Ideea, explicit formulată de W. von Humboldt[16], este prelucrată cu finețe de Eminescu, pentru a examina specificul contrariilor îngemănate care întrețin viața culturală a colectivității, *limba poporului* (limba populară) și *limba cultă* (limba literară):

„Paralel cu dezvoltarea spirituală a unui popor sporesc și mijloacele de comunicare ale limbii, cuvintele și combinațiile între ele, altfel spus: limba se îmbogățește. Aceasta este mai întâi un produs pur natural pe care oamenii îl folosesc așa cum răsare nemijlocit din spirit, fără să mai reflecteze asupra acestui lucru și fără ca arta să aibă vreo influență asupra formării ei. Dar această situație se schimbă curând. Pe măsură ce sporește cultura generală a poporului, se divide munca și în această privință: numai o parte a poporului se ocupă exclusiv de cultură și o promovează, rapid; cealaltă parte rămâne în urmă. Partea cultă și cea necultă a poporului încep curând să se deosebească prin semnele exterioare ale gândirii, așa cum se deosebesc prin tezaurul însuși de idei.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

După ce limba cultă s-a desprins însă de trunchiul comun, își urmează propriul drum; prelucrată de artă, știință, de formele mai rafinate ale relațiilor umane în sferele mai înalte ale societății, ea se îndepărtează din ce în ce mai mult de limba populară și capătă un caracter deosebit de-al acesteia, cu toate că a ieșit din sânul ei. Acesta este și raportul firesc al limbii române literare față de cea populară" (*Opere*, XIII, p. 566).

Opoziția dintre cele două ipostaze ale limbii naționale, una situată sub semnul naturalului, iar cealaltă sub semnul convenționalului, reflectă nu atât gustul omului romantic pentru antiteze, cât faptul că distincția *popular – cult* slujește fructificării unei dihotomii cu implicații mai cuprinzătoare, anume că aspectul popular și cel cult ale limbii naționale dezvăluie existența, în planul gândirii, a unor tipuri de cunoaștere corelate, dar distincte, respectiv perspectiva *empirică* asupra lumii, considerată naturală, spontană, involuntară, și perspectiva *epistemică*, ale cărei trăsături sunt aspectul elaborat, caracterul deliberat și atributul voluntar. În calitate de tezaur al felului de a fi în lume al unui popor și de veșmânt verbal al înțelegerii asupra lumii, limba populară este bogată, plastică și vie. Ea întreține fondul de elemente idiomatice care profilează orizontul cultural-identitar esențial, partea netraductibilă, „adevărata zestre de la moși strămoși" (*Opere*, IX, p. 487). Dimpotrivă, limba cultă este artifactul unei elite, haina lingvistică în care se îmbracă cugetul artistului, al omului de știință, al omului instruit, în genere. Ceea ce caracterizează individualitatea acestei ipostaze a limbii naționale este calitatea de produs cultural supracodificat și sistematic cizelat prin activitatea de a scrie, iar scrisul nu este altceva decât evidența efortului cultural ce favorizează impunerea limbii culte:

„Limba cultă a unui popor e așadar o abstracțiune și o unealtă artificială comparată cu dialectele vii și totdeauna în mișcare ale poporului. Îndată ce se scrie limba începe a se pietrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemișcător, mort: dialectele produc cu asupra de măsură formațiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu" (*Opere*, X, p. 115).

Peste acest fundament care pune în contrapunct limba populară și limba literară, Eminescu adaugă diverse judecăți, observații și comentarii privind însemnătatea și menirea literaturii[17] în viața spirituală a popo-

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

rului. Limba literaturii arată scriitorul-gazetar, are, în interiorul limbii culte, statutul distinct de mijloc de expresie a frumosului[18] și se cuvine a fi individualizată, prin funcția ei estetică, de alte producții culturale culte.

Observând că în arhitectura limbii naționale poetul face, pe de o parte, deosebirea între limba propriu-zis populară și reprezentarea cultă a spiritului popular și, pe de altă parte, el arată că *limba literară* (a literaturii) nu se confundă cu *limba cultă*, înțelegem că opoziția de fond, *popular – cult*, îi servește pentru a sublinia diferențele specifice între „modul de a scrie popular și acela de a scrie pentru clasele culte, între autorii populari și autorii de artă" (*Opere*, XI, p. 158).

Dacă scrierile „pentru clasele culte" sunt creații ce potențează limba literară în calitatea ei de limbă cultă și de limbă de expresie artistică, „modul de a scrie popular" trebuie să reflecte, prin materie și / sau prin expunere, limba și maniera de a gândi a poporului, atât în planul comunicării practice, cât și în plan estetic. Scrierile de factură populară, notează gazetarul, se dezvoltă prin două direcții de activitate culturală, conservarea creațiilor populare și folosirea acestora ca surse de inspirație pentru dezvoltarea unor creații culte îngemănate cu „gândirea poporului"[19].

Conștiința deosebirilor de formă și de fond între creația populară originară, propriu-zis folclorică, și creația cultă, originală, dar de inspirație populară, îndreptățesc afirmația că interesul lui Eminescu pentru creația populară „se manifestă în triplul plan: al culegerii de texte populare, al inspirației folclorice, derivată în opere originale și al problemelor folclorului"[20]. Totodată, formularea explicită a unor asemenea distincții arată că activitatea culturală și de creație a scriitorului s-a desfășurat, în diverse sectoare ale operei, dacă nu cumva în toate, în acord cu un sistem teoretic coerent și cuprinzător, rafinat în perioada studiilor universitare (1869-1874), când Eminescu a avut la dispoziție resurse formative abundente, și angajat mai apoi pe terenul dezbaterilor publice, mai cu seamă pe câmpul de luptă al polemicilor gazetărești.

Așadar, în cuprinsul unei literaturi sunt identificate două categorii de creații, cele populare și cele culte. Acestora le corespund, în planul gândirii, arhitecturi ideatice specifice, iar în planul limbii, veșminte verbale

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

osebite, totuși înrudite. Prin sinteza lor se creează și se dezvoltă ființa literaturii naționale. Opera scriitorului național, individ al cărui geniu prelucrează și transfigurează în chip original comorile scoase din mina străveche care tăinuiește nestematele trecutului, ia naștere la confluența celor două izvoare ale spiritului, limba și gândirea. În consecință, emblema de scriitor național nu poate fi atribuită omului de cultură care ignoră filonul limbii și gândirii populare, după cum nu poate dobândi un astfel de titlu de noblețe culturală nici cel ce recurge în chip artificios la valorile spirituale ale tradiției obștești. Sub înrâurirea ideilor puse în circulație de reprezentanții etnopsihologiei, Eminescu proiectează destinul cultural al scriitorului național sub semnul exemplarității. Individuală și originală, creația scriitorului național trebuie să aibă temei etnocentric, adică să constituie un model de transfigurare cultă (literară) a vieții spirituale a poporului. Rezultatul acestui proces de sinteză este „arta națională înnobilată literar”[21] și nu este, credem, lipsit de importanță să observăm că eșafodajul teoretic eminescian, sprijinit pe principiile lingvisticii humboldtiene și pe filozofia idealistă germană, are, peste ani, puncte de convergență cu tezele idealismului lingvistic german, curent a cărui dezvoltare, în primele decenii ale secolului al XX-lea, s-a situat tot sub semnul influenței exercitate de opera lui Wilhelm von Humboldt.

Între scriitorii pe care Eminescu îi consideră naționali pot fi amintiți, *exempli gratia*, Anton Pann, Ioan Slavici sau Ion Creangă, întrucât operele lor vădesc, prin formă și fond, potrivirea cu felul de a vorbi și de a cugeta al poporului.

Pentru Anton Pann, de pildă, autorul *Luceafărului* are o admirație ades mărturisită, iar prețuirea depășește limitele cadrului pur declarativ. Gazetăria i se înfățișează lui Eminescu ca o „poveste a vorbei”[22], întocmai cum scrierile părintelui proverbelor rimate îi vor fi dezvăluit poetului-gazetar spectacolul năzdrăvan al lumii aflate la hotarul dintre Orient și Occident. Totuși deosebirea crucială între cele două tipuri de realizări, capodopera lui Pann, pe de o parte, și scrisul gazetăresc, pe de altă parte, este că opera scriitorului „isteț ca un proverb” stă în zodia luminoasă a măiestriei artistice, în timp ce discursul public al contemporaneității îi apare creatorului poemului *Epigonii* ca fiind măcinat de fatalitatea gratuității și demagogiei[23]. Ce altceva este presa

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

dacă nu „moară de palavre” (*Opere*, X, p. 36), „fabrică de fraze” (*Opere*, X, p. 30), curată „negustorie de vorbe”[24]?

În ciuda neîncrederii în utilitatea negoțului de cuvinte numit gazetărie, jurnalistul Eminescu practică o scriere de angajament și prinde în țesătura propriilor texte publicistice un mare număr de ornamente și aluzii sapiențiale desprinse în special din binecunoscuta *Culegere de proverburi* a lui Anton Pann și din marele infoliu al vornicului Iordache Golescu[25], pe care Eminescu l-a cercetat cu creionul în mână[26]. De altfel, componenta aforistică a multor articole de presă elaborate de poet ne îndeamnă să credem că Eminescu și-a asumat condiția de scriitor național pe care el însuși a gândit-o și exprimat-o. Dacă lăsăm deoparte creația literară, asupra căreia s-a convenit de multă vreme că este expresia contopirii între aspectul oral, colectiv, și cel scris, individual, între graiul viu și litera patinată a vechiului scris românesc, observăm că numeroase texte din publicistica eminesciană pun în valoare efortul de a realiza sinteza elementului popular cu cel cult[27]. Ilustrative pentru străduința de a armoniza forme și conținuturi de gândire și de limbă deosebite rămân articole precum *Pentru comedia cea de obște*[28] în care Eminescu creditează o sursă livrescă și o întrebuințează ca depozit de înțelepciune populară.

Nu mai puțin interesante sunt proverbele românești asupra comediei cei de obște. Iată câteva:

„Lumea-i ca o oglindă în care se gătește omul ca să arăte precum nu este, ea-i ca o comedie în care fiecare joacă rola sa și unde cel mai de râs prinde locul cel mai bun. Ea e ca un liman unde unul sosește și altul purcede; unul se bucură de cel ce vine ș-altul se întristează de cel ce purcede. Ea i ca un spital plin de orice patimi. Ea i ca un birt cu două porți deschise, pe una intră, pe alta iesă; beau, mănîncă și se duc; unul pe altul nu se cunoaște cine intră și cine iese. Lumea-i ca un bâlci unde unii cântă, alții joacă, unii vând, alții cumpără, unii beau și chiuiesc, iar alții numai privesc. Toate-n ea ca ziua vin și se duc. Precum în fundul mării stă mărgăritariul și mărgeanul și în fundul pământului pietrele cele mai scumpe, iar pe fața mării toate mortăciunile, așa și în lume: cei vrednici și cinstiți – ascunși și nevăzuți, iar cei nerozi în cinste mare. Lume fără nebuni, ca pădure fără uscături – nu se găsește” (*Opere*, IX, p. 506).

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

La prima vedere, acumularea de proverbe lasă impresia că poetul ar fi cules el însuși vorba isteață a poporului, pe care o unește, în textul gazetăresc, cu reflecțiile unui cărturar din trecut. O cercetare mai atentă dezvăluie că Eminescu a cules, într-adevăr, cugetările poporane, dar din manuscrisul[29] marelui vornic Golescu, care, la rându-i, le va fi auzit, poate, în vorbirea neaoșă ori le va fi adunat din alte izvoare scrise neștiute astăzi. În fața unui asemenea *intertext implicit* prin care se creează efectul extraordinar de *oralitate străveche*, presupunerile editorilor[30] și rezervele comentatorilor[31] în a indica cu precizie sursele de documentare întrebuințate de Eminescu sunt legitime dacă se ține cont de faptul că reconstituirea și inventarierea lecturilor pe care le-a făcut Eminescu în diverse momente ale vieții sale sunt procese de restaurare extrem de dificile, de nu chiar imposibil de realizat. Identificarea cât mai precisă a surselor prelucrate de Eminescu ar ajuta însă la întărirea ideii că, fidel concepției sale privind „modul de a scrie popular și acela de a scrie pentru clasele culte", marele scriitor național practică, în gazetărie, „modul de a scrie popular" și rezervă scrierilor literare condiția de discurs înalt, elitist. Dacă adăugăm că Eminescu exploatează creator materia primă a limbii populare, adică o prelucrează, o stilizează și o ia în stăpânire pentru a-i valorifica în mod eficient și optim potențialul expresiv, înțelegem mai bine că, departe de a fi o preocupare strict intelectuală pusă în mișcare de resorturi cărturărești, interesul pentru viața spirituală a poporului capătă aura unei recuperări a tiparelor originare ale culturii populare[32].

S-a afirmat că în publicistica românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prinde contur tendința de îndepărtare de enciclopedism și de retorism baroc, considerate trăsături revolute ale perioadei de început a presei românești. Eminescu este considerat primul mare scriitor „care utilizează pe scară largă frazeologia populară", iar preferința constantă pentru plasticitatea oralității populare devine marca distanțării voite de „artificialele combinații retorice culte din stilul gazetăresc al vremii"[33]. De fapt, în articolele sale, jurnalistul școlit în istorie, filozofie și drept la universitățile din Viena și Berlin dezvoltă o retorică savantă[34], sprijinită pe cunoștințe temeinice de literatură și filozofie, logică și teoria argumentării, istoria limbii și a mentalităților, în care dramatizarea se împletește cu oratoria de tribună și de amvon, expunerea doctă, de amfiteatru, cu judecata „țărănească", toate aces-

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

tea formând un spectacol discursiv complex și bine stăpânit. Așadar, Eminescu nu se îndepărtează de model, ci îl întregește și îl rafinează, în acord cu dominantele culturale moderne ale epocii și în armonie cu viziunea sa. Construcția articolelor de ziar este, în mod evident, produsul unei conștiințe culte care se lasă cuprinsă în tiparele unei limbi literare în care strălucește filonul popular considerat ca emblemă a specificului național. Ca și alte sectoare ale operei, publicistica lui Eminescu este o punere în scenă a programului său teoretic privind limba națională ca limbă de cultură.

Note

[1] Am avut ca repere bibliografice lucrările de referință ale mai multor specialiști, îndeosebi lingviști și filologi: Al. Andriescu, V. Arvinte, Gh. Bulgăr, D. Caracostea, G. Călinescu, Ion Gheție, Iorgu Iordan, Gavril Istrate, Dumitru Irimia, Mihaela Mancaș, Perpessicius, Alexandru Rosetti, D. Vatamaniuc și Tudor Vianu.

[2] În filozofia romantică, noțiunea de *organism* pune în evidență principiul unității. „Un organism" – scrie Ernst Cassirer, în *Filozofia formelor simbolice*, vol. I., *Limbajul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 110 – este „o unitate care există doar în totalitatea individualilor". În acord cu această semnificație, prin natura organică a scrisului eminescian înțelegem unitatea de limbă și de idei din lăuntrul caleidoscopului de scrieri ce alcătuiesc organismul operei. Accepția din studiul de față este convergentă cu perspectiva lui Dimitrie Vatamaniuc asupra organicității scrisului eminescian: unitate ce rezultă din marea varietate de interferențe și transferuri de teme, imagini și expresii care circulă dintr-o secțiune în alta a operei lui Eminescu. Pentru detalii, a se vedea Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu*, Editura Minerva, București, 1988, p. 302-311.

[3] Alexandru Rosetti, Ion Gheție, „Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu" în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1969, p. 311.

[4] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX-XIII, București, 1980-1989.

[5] Magdalena Vatamaniuc (editor), Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981; Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XV, București, 1993.

[6] George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, București, vol. I, 1969, vol. II, 1970; Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, 1979.

[7] Petru Creția, *Lămuriri asupra editării traducerilor eminesciene* în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XVI, București, p. 53-63.

[8] D. Vatamaniuc, *Eminescu*, București, 1988; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870-1877*, Iași, 1985; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1877-1883, 1888-1889*, București, 1996.

[9] „În acest joc simultan al progresului și regresului, limbile își exercită, într-o dezvoltare constantă, influența care i-a fost destinată fiecăreia în marea economie spirituală a umanității", Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, 2008, p. 126.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

[10] „Manuscrisele eminesciene din perioada vieneză conțin peste două sute de pagini de transcrieri, traduceri, excerpte și însemnări din / privind publicația „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft", ca și primele contribuții ale întemeietorilor etnopsihologiei", Ilina Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, București, 2009, p. 108.

[11] Ilina Gregori, *op. cit.*, p. 102-117.

[12] D. Vatamaniuc, *Eminescu*, București, 1988, p. 31.

[13] În studiile dedicate limbii lui Eminescu, Iorgu Iordan observă că Eminescu are o concepție *largă*, *tolerantă*, *științifică* despre limbă, o concepție „într-adevăr biologică, așa cum găsim astăzi la lingviștii adevărați". A se vedea *Limba lui Eminescu* și *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, reunite în volumul *Limba literară*, Craiova, 1977, p. 186-126.

[14] Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene*, București, 1999, vol. I, p. 23.

[15] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIII, București, 1985, p. 565-567.

[16] „Specificitatea fiecărei limbi este determinată de specificitatea națiunii, iar limba acționează la rândul ei asupra națiunii, determinând-o în mod uniform" și, mai departe, „Întrucât în om dezvoltarea naturii umane depinde de dezvoltarea limbii, rezultă că prin limbă se definește în mod nemijlocit și conceptul de națiune, înțeleasă ca un grup de oameni care configurează o limbă într-un mod determinat", *op. cit.*, p. 197. Eminescu pune în aceeași ecuație argumentativă raportul limbă – națiune: „Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin" (*Opere*, IX, p. 252).

[17] În sfera de cuprindere a *literaturii*, Eminescu include atât creațiile artistice, cât și scrierile neartistice. Evidența acestei accepții moderne o descoperim într-un articol publicat în „Curierul de Iași", X, nr. 86, 10 august 1877, p. 3, în care poetul anunță și comentează apariția foii ilustrate „Globul", săptămânal bucureștean publicat în perioada 6 august 1877 – 7 iunie 1878 (cf. I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești* (*1790-1982*), București, 1987, p. 162). În corpul articolului redactat de Eminescu, pe fondul unei expuneri asupra noțiunii de *literatură populară*, se face diferența între „literatura poetică în sens larg" și „novela, știința aplicată". Poetul critică orientarea revistei „Globul" și concluzionează că aceasta „nu cuprinde literatură populară nici prin *materie*, nici prin *formă*". Pentru detalii, se pot consulta articolul inclus în *Opere*, IX, p. 412-413 și aparatul critic de la p. 768 a aceluiași volum.

[18] „Limba *literară*, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de-o rară frumusețe. Multe texte, și bisericești și laice, au un ritmu atât de sonor în înșirarea cuvintelor încât e peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întâmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii." (*Opere*, XII, p. 413).

[19] „Literatura populară nici se poate numi altceva decât sau cugetarea și productele fantaziei poporului însuși, cari devin literatură în momentul în care se reproduc prin scriere, sau produceri a clasei mai culte, cari se potrivesc însă așa de bine cu gândirea poporului încât dacă acesta *nu* le-au făcut, le-au *putut* însă face." (*Opere*, IX, p. 412).

[20] Perpessicius, *Eminesciana*, Iași, 1983, p. 402.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

[21] Karl Vossler, *Limbile naționale ca stiluri* în Mihai Nasta și Sorin Alexandrescu (editori), *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, 1972, p. 10.

[22] Reținem, pentru exemplificare, două ilustrări concludente ale acestei imagini-tip prin care Eminescu caracterizează statutul scrisului gazetăresc: „Astea se vorbesc: de prin lume adunate și iarăși la lume date – *relata referrentes* – le dăm și noi oricui o pofti să le povestească mai departe, ca să treacă ca căscatul din om în om." (*Opere*, XIII, 156); *„De prin lume adunate și iarăși la lume date*, zice Anton Pann despre poveștile lui; tot așa poate zice *Fantasio* despre cronicele sale." (*Opere*, XIII, 344).

[23] În spirit polemic, Eminescu atribuie acest cumul de trăsături negative îndeosebi discursului public liberal, considerat atât în componenta sa politică, cât și în cea gazetărească.

[24] Într-o misivă din 18 martie 1881, adresată tatălui său, Gheorghe Eminovici, poetul pune pe seama istovitoarei activități de gazetar neputința de a ajunge acasă: „M-a apucat proclamarea regatului pe dinainte și-n asemenea împrejurări *noi, negustorii de gogoși și de brașoave, adică noi gazetarii* (subl. n.), suntem foarte ocupați. Aș dori din toată inima să vin acasă să vă văd, dac-aș găsi vrun om de încredere care să-mi ție locul, căci negustoria asta, pe lângă că n-aduce nimic, nici nu te îngăduie să închizi o zi două dugheana și să mai iei lumea-n cap, ci-n toate zilele trebuie omul să-și bată capul ca să afle minciuni nouă." (*Opere*, XVI, 188).

[25] Manuscrisul s-a aflat mai întâi în atenția lui Alexandru Lambrior. Lingvistul ieșean a publicat în revista „Convorbiri literare", an VIII, nr. 2, din 1874, p. 66-88, studiul intitulat *Literatura poporană*, în care descrie colecția de *„Pilde, povățuiri i cuvinte adevĕrate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordachi Golescul, fiul răposatului banul Radu Golescul"*.

[26] Perpessicius, *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist, scriitor* în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (*1948-1956*), București, 1957, p. 199-269.

[27] Maria Stanciu-Istrate, *Aspecte ale limbii literare în publicistica eminesciană*, „Limba română", București, 1998, XLVII, nr. 1-2, p. 33-41.

[28] Conform comentariilor din ediția magna inițiată de Perpessicius, articolul a fost publicat în „Curierul de Iași", IX, nr. 66, 13 iunie 1876, p. 3.

[29] Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, ediție anastatică, vol. IX, Editura Scara, București, 2004, p. 84. Iuliu Zanne a transcris și a publicat, în volumele VIII și IX ale colecției sale, o mare parte din cuvintele de învățătură adunate de Iordache Golescu.

[30] D. Vatamaniuc notează că, în textul respectiv, Eminescu a pus în oglindă cugetările lui Oxenstierna și o serie de proverbe românești de neaflat în manuscrisele poetului și presupune că respectivele paremii amintesc de „Anton Pann și C. Negruzzi, scriitori preferați ai poetului", fără a identifica totuși sursa (cf. *Opere*, IX, p. 826).

[31] În lucrarea *Eminescu despre problemele limbii române literare*, București, 1963, p. 39, Gh. Bulgăr evită să precizeze sursa paremiilor din articolul eminescian, avansând, în schimb, ideea că „gândirile lui Oxenstierna" i-au servit poetului ca izvor de inspirație pentru *Glossa* sa.

[32] George Munteanu, *Hyperion 1, Viața lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1973, p. 135-136.

[33] Alexandru Andriescu, 1979, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, p. 158.

[34] Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

Bibliografie

Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX-XVII, Editura Academiei Române, București, 1980-2008.
Alexandru Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, 1979.
Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în opera lui Mihai Eminescu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
Gh. Bulgăr (ed.), *Scriitori români despre limbă și stil*, Editura Albatros, București, 1984.
Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Editura Științifică, București, 1963.
D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1980.
D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, Editura Junimea, Iași, 1987.
Ernst Cassirer, *Filozofia formelor simbolice*, vol. I., *Limbajul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Editura Junimea, Iași, 1978.
George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, 1969, Editura pentru Literatură, vol. II, 1970, Editura Minerva, București.
Petru Creția, *Lămuriri asupra editării traducerilor eminesciene* în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XVI, Editura Academiei R.S.R., București, p. 53-63.
Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene*, 2 vol., Editura Saeculum I.O., București, 1999.
Ilina Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Editura Art, București, 2009.
I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
Iorgu Iordan, *Limba literară*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977.
Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
Gavril Istrate, *Studii eminesciene*, Editura Junimea, Iași, 1987.
Alexandru Lambrior, *Literatura poporană* în „Convorbiri literare", an VIII, nr. 2, din 1874, p. 66-88.
Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, Editura Universității din București, 2005, p. 118-171.
George Munteanu, *Hyperion 1, Viața lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1973.
Anton Pann, *Culegere de proverburi sau Povestea vorbei. De prin lume adunate și iarăși la lume date*, 2 vol., Editura Cartea Românească, București, 1926.
Perpessicius, *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist, scriitor* în *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948-1956)*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 199-269.
Perpessicius, *Eminesciana*, Editura Junimea, Iași, 1983.
Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Eminescu*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
Alexandru Rosetti, Ion Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu* în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 307-351.
Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)

Maria Stanciu-Istrate, *Aspecte ale limbii literare în publicistica eminesciană*, „Limba română”, București, 1998, XLVII, nr. 1-2, p. 33-41.
Tudor Vianu (coord.), *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968.
Tudor Vianu, *Limba lui Eminescu*, *Manuscriptum*, vol. 28, 1997, nr. 2-4, p. 169-178.
Tudor Vianu, *Poesia lui Eminescu*, Editura Cartea Românească, București, 1930.
Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.
Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu*, Editura Minerva, București, 1988.
Dimitrie Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870-1877*, Editura Junimea, Iași, 1985.
Dimitrie Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1877-1883, 1888-1889*, Editura Minerva, București, 1996.
Magdalena Vatamaniuc (ed.), Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Editura Humanitas, București, 2008.
Karl Vossler, *Limbile naționale ca stiluri* în Mihai Nasta și Sorin Alexandrescu (ed.), *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, Editura Univers, București, 1972, p. 5-25.
Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, ediție anastatică, vol. IX, Editura Scara, București, 2004.

BDD-A20752 © 2013 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:13 UTC)